

Міністерство культури України

Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка

На правах рукопису

КОМАРЕВИЧ Іванна Леонідівна

УДК 78.452

Психологічні та соціоісторичні компоненти музично-сценічної життєтворчості Соломії Крушельницької

Спеціальність 17.00.03 – музичне мистецтво

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Львів – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Львівській національній музичній академії ім. М. В. Лисенка Міністерства культури України

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, професор
Кияновська Любов Олександрівна,
Львівська національна музична академія
ім. М. В. Лисенка,
завідувач кафедри історії музики
(м. Львів)

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Черкашина-Губаренко Марина Романівна,
Національна музична академія України
ім. П. Чайковського,
професор кафедри історії зарубіжної музики
член-кореспондент Академії мистецтв України
(м. Київ)

кандидат мистецтвознавства, доцент
Царук Світлана Миколаївна,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
доцент кафедри теорії та методики
музичного мистецтва
(м. Хмельницький)

Захист відбудеться «16» вересня_2016 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.869.01 у Львівській національній музичній академії ім. М. В. Лисенка за адресою: 79005, м. Львів, вул. О. Нижанківського,5, Малий зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка за адресою: 79005, м. Львів, вул. О. Нижанківського, 5.

Автореферат розіслано « » серпня 2016 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради,
кандидат мистецтвознавства, професор

Сиротинська Н.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблемі творчості видатних співаків – Соломії Крушельницької, Олександра Мишуги, Михайла Голинського, Мирослава Скала-Старицького та ін., а також хорових колективів, серед них хору під орудою Олександра Кошиця, Нестора Городовенка, Дмитра Котка та ін. – присвячені численні наукові розвідки і фундаментальні дослідження. Це закономірно, оскільки протягом століть українська музична традиція формувалась найбільш інтенсивно саме як вокально-хорова, що пов'язано з рядом об'єктивних передумов, зокрема з вродженою музикальністю українців, що проявляється вже на ментальному рівні, багатими голосами, найбільш розвинутою пісенною спадщиною фольклору тощо.

Проте виконавська творчість передбачає тісні і різноманітні, безпосередні і опосередковані зв'язки із соціумом, який і складає аудиторію. Вона, в свою чергу, приймає або не акцептує індивідуальну інтерпретацію того чи іншого інструменталіста чи співака, співпереживає його прочитанню класичних чи сучасних артефактів, знаходить для нього образно-сміслові визначення. В цьому плані суттєвими виявляються ті засоби впливу, які зазвичай проходять повз увагу критиків та дослідників: харизма інтерпретатора, його власна психологічна настроєність на опанування увагою і емоційними переживаннями слухачів, здатність «заразити» своїм розумінням музики (музично-сценічної ролі в оперному театрі) якомога ширше коло реципієнтів, інтерес, який викликає не лише його мистецтво, але й його власна персона, весь комплекс діяльності, завдяки якому той чи інший артист-виконавець залишається в анналах світової музичної історії, його роль в національно-культурному процесі тощо. Відсутність такого типу досліджень і підходів до вивчення діяльності видатних музикантів-інтерпретаторів істотно обмежує, а навіть збіднює його цілісний образ в історичній пам'яті і представляє такого митця як типову *persona non grata* в загальній панорамі художніх досягнень.

А однак охоплення цілісного – особистісно-психологічного, соціокультурного, національно-ментального модусу видатних музикантів, врахування їх ролі в художньо-історичному процесі не лише як митців-артистів *per se*, але й як громадських діячів, патріотів (чи навпаки – конформістів), вивчення обставин їх професійного формування і становлення світогляду дозволяє не тільки розкрити феномен духовного впливу мистецтва того чи іншого митця (в тому числі – виконавця, артиста), але й збагнути специфічний «механізм» згаданого феномену, який неможливо досягнути без розуміння психології артиста, всіх обставин його формування, всіх задекларованих та прихованих особистісних мотивів, що спонукали його обрати цей тернистий шлях і привели до вершини. Соломія Крушельницька в цьому сенсі представляє винятково багатий і благодатний матеріал для

комплексного розгляду, як через доволі незвичні й контрверсійні обставини свого професійного становлення, так і завдяки належному інформаційному компендіуму, вельми багатому, розлого і аргументованому представленого в численних критичних публікаціях, наукових працях, меморіальній та епістолярній спадщині. Тож звернення до даної теми інспіровано відсутністю ґрунтового і концептуального наукового дослідження, яке було б присвячене вивченню індивідуально-психологічних та соціоісторичних компонентів художнього феномену Соломії Крушельницької. Вищенаведені міркування дозволяють стверджувати актуальність теми як з огляду на «головну героїню», так і на весь комплекс питань естетичного, філософського, психологічного, культурологічного, соціологічного та музично-теоретичного (в сенсі інтерпретології) спрямування, які вона викликає.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі історії музики Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка і відповідає темі № 6 «Музично-виконавське мистецтво: теорія, історія, практика» перспективного тематичного плану науково-дослідної діяльності Львівської державної музичної академії ім. М. В. Лисенка на 2007 – 2012 рр. Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої Ради Львівської державної музичної академії ім. М. В. Лисенка. Протокол засідання № 6 від 27 березня 2010 р.

Мета дослідження: визначення психологічних, суспільних, національно-ментальних та історичних складових життєтворчості Соломії Крушельницької.

Об'єкт дослідження: вокальне мистецтво України кінця XIX – першої половини XX ст.

Предмет дослідження: творча, патріотично-громадська та педагогічна діяльність С. Крушельницької.

Поставлена мета передбачає виконання наступних **завдань:**

- здійснити аналіз архівних, пресових, історіографічних, мемуарних, епістолярних джерел, на основі яких визначається комплекс творчої особистості Соломії Крушельницької;

- сформулювати поняття життєтворчості у проекції на діяльність артистки;

- розглянути психологічні концепції, на основі яких складатиметься психограма співачки;

- визначити та охарактеризувати основні вектори сценічно-виконавської, суспільно-просвітницької та педагогічної діяльності С. Крушельницької;

- скласти її цілісну соціопсихологічну характеристику як артистки, педагога, громадської діячки;

- з'ясувати особливості професійно-творчого становлення Соломії Крушельницької і вплив італійської (Франческо Ламперті, В. Висоцький, Ф. Креспі), та австро-німецької (Ф. Генсбахер) школи на формування її вокальної манери;

- узагальнити національні і суспільні ідеали її мистецької діяльності;
- на цій основі окреслити психофізіологічні, психоемоційні, логіко-раціональні складові артистичного феномену Соломії Крушельницької.

Методологічну основу дослідження становлять: аналітичний метод – в опрацюванні та осмисленні наукової літератури; історичний – при вивченні соціокультурних компонентів художнього феномену співачки; філософсько-естетичний – при розгляді філософських концепцій та естетичних засад у виконавській та педагогічній творчості; теоретичний та компаративний – у вивченні концептуальних засад творчої діяльності; принцип об'єктивності та принцип історизму (конкретно-історичного підходу), комплексне поєднання історичного та логічного в мистецтвознавчих дослідженнях, системний підхід, історико-логічна інтерпретація фактів. Застосування джерелознавчого методу дослідження дозволило залучити архівні матеріали і цілісно охопити творчу діяльність мисткині. У дисертаційній роботі використано методи індукції та дедукції, аналізу і синтезу, обґрунтування, порівняння та аналогії. Такий підхід дозволяє дослідити вагомість внеску Соломії Крушельницької – артистки-співачки, громадської діячки та вокального педагога у розвиток вокального мистецтва окресленого періоду.

Теоретичну базу дослідження склали наукові праці мистецтвознавців, які репрезентують: історію української та зарубіжної музики (праці та статті Б. Гнидя, В. Антонюк, С. Людкевича, А. Рудницького, С. Чарнецького, Л. Кияновської, М. Загайкевич, М. Варварцева, Т. Михайлової, Л. Мазепи, О. Паламарчук, Л. Дмитрієва, А. Терещенко, Т. Булат, М. Черкашиної, Т. Мазепи, А. Випих-Гавронської, Й. Рейсса, Є. Шуневич, М. Жишківич, А. Рутковської, М. Стефановича, І. Колодуб, О. Ковальчук, та ін.; мемуари видатних співаків); теорію та методику вокального виконавства_(наукова спадщина В. Висоцького, О. Мишуги,); психологію особистості та творчості (А. Маслоу, К. Роджерса, Л. Гумільова, Л. Кияновської, О. Козаренка), теорії гендеру (Дж. Мур, Д. Джессі, І. Стороженко), концепції життєтворчості (В. Андрущенко, І. Бичко, В. Бех, Н. Богданова С. Кримський, В. Кремень, Я. Свірський, Л. Сохань та ін.)

Значний обсяг відомостей про життєвий шлях, сценічну та громадську діяльність Соломії Крушельницької міститься працях Михайла Головащенко, Одарки Бандрівської, Івана Деркача, об'ємному науково-популярному виданні «Міста і слава» (упорядники Г. Тихобаєва та І. Криворучка). Окремі аспекти досліджуваної проблеми знайшли відображення в спогадах та листах, вміщених у двотомнику під редакцією Михайла Головащенко, а також в рецензіях на концерти як українських музикантів та критиків – Станіслава Людкевича, Василя Барвінського Миколи Колесси, Тараса Франка, Остапа Лисенка, та багатьох інших, так і численні зарубіжні рецензії Франтішека Главачека, Гвідо Маротті, Сибілли Алерамо і ін., серед яких особливе місце посідає аналітична розвідка італійського критика Рінальдо Кортопасі.

Джерельну базу для вивчення творчої діяльності уславленої співачки створили публікації таких авторів як В. Врублевська, С. Павлишин, С. Майданська, М. Рудницький, О. Бандрівська, М. Головащенко, П. Медведик, Р. Мисько-Пасічник, Д. Білавич, В. Горинь, Н. Бабинець, Б. Гнидь, Л. Мазепа, І. Деркач, Г. Тихобаєва, І. Криворучка, О. Михайличенко, Л. Кияновська, І. Герета, Ю. Крих, О. Зелінський, М. Жишкович.

Документальною основою дисертації стали матеріали Львівського державного історичного архіву України у Львові та Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, матеріали фондів Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької у Львові, бібліотеки Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка. Було вивчено публікації, присвячені артистці та близькі досліджуваній проблематиці; використано матеріали італійської, німецької, американської, польської та української преси, енциклопедичні та довідкові видання, спогади, які разом з архівними документами стали джерелом важливих відомостей для наукової роботи.

Матеріалом дослідження є компендіум інформації, присвяченої життєвому і творчому шляху Соломії Крушельницької.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що:

- вперше узагальнено художній феномен життєтворчості Соломії Крушельницької;
- визначено й обґрунтовано психологічні, історичні, національні та суспільні чинники, які впливали на її становлення як мистецької особистості;
- простежено специфіку «емансипації» видатної співачки у світлі теорії гендеру;
- здійснено цілісний аналіз психотипу Соломії Крушельницької та його впливу на індивідуальну художню манеру;
- з'ясовано і уточнено її роль в розбудові української національної ідентичності;
- розглянуто специфіку художньої емпатії Соломії Крушельницької в координації з її психоемоційним складом;
- проаналізовано виконавські та педагогічні засади співачки у контексті розвитку тогочасного європейського вокального мистецтва, вперше здійснено порівняння вокально-педагогічних принципів в історичній парадигмі Франческо Ламперті – Валерій Висоцький – Соломія Крушельницька.

Науково-практичне значення дослідження полягає в узагальненні значного фактажу мемуарних, епістолярних та архівно-пресових матеріалів, присвячених сценічно-творчій, громадсько-патріотичній та педагогічній діяльності Соломії Крушельницької. Матеріали дослідження можуть бути використані студентами, аспірантами, викладачами в магістерських і дисертаційних історичних, дидактичних дослідженнях з вокальної педагогіки; в курсі музичної психології; в курсі історії вокального мистецтва; в курсі

української художньої культури; при укладанні навчальних посібників, підручників, хрестоматій з історії музичної освіти України кінця XIX – першої третини XX ст.

Особистий внесок здобувача: вперше скорельовано масив критичної та біографічної літератури, присвяченої Соломії Крушельницькій, з психологічними теоріями особистості та з категорією життєтворчості.

Усі наукові положення та висновки належать дисертантові. Наукові публікації за темою дисертації є одноосібними.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації відображені у ряді статей, опублікованих у фахових українських та зарубіжних виданнях, тезах доповідей, а також викладені на наступних наукових конференціях: Наукові читання пам'яті Соломії Крушельницької на тему «Матеріальні пам'ятки музичної культури України: аспекти дослідження, збереження і популяризація» (Львів, 15-16 листопада 2010 р.); II Міжнародна науково-практична конференція з проблем вокального мистецтва «Камерно-вокальна творчість в історичній ретроспективі» (Львів, 28 лютого 2011р.); наукова конференція «Молоде музикознавство – 2011» (Львів, 10 лютого 2011р.); наукова конференція «Молоде музикознавство – 2011» (Львів, 15 грудня 2011 р.); Міжнародна наукова конференція до 170-річчя від дня народження Миколи Лисенка (Львів, 23-24 березня 2012 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська музична культура на сучасному етапі: трансформація традиційних і академічних форм» (Івано-Франківськ, 24-25 квітня 2013р.); I Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (Дрогобич, 21-22 листопада 2013 р.); Науково-практична конференція, до 200-річчя від дня народження Т.Г.Шевченка «Дискурс вокальної Шевченкіани у музичній культурі XIX — XXI ст.» (Львів, 26 лютого 2014р.); Перша міжнародна науково-практична конференція, до 125-ліття з дня народження Ольги Бесараб «Сестри по обидві сторони Збруча: історичний досвід жіноцтва Галичини та Наддніпрянщини» (Львів, 23-24 вересня 2014р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображено у 6 статтях, з них 5 у фахових виданнях, затверджених ДАК України та одна іноземна.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 206 позицій, загальний обсяг 169 с., основного тексту 150 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено об'єкт і предмет дослідження, сформульовано мету і завдання роботи, охарактеризовано

теоретичну основу й методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення і форми апробації отриманих результатів.

РОЗДІЛ 1. Індивідуально-психологічні засади музично-артистичної діяльності Соломії Крушельницької містить три підрозділи

Підрозділ 1.1. *Поняття життєтворчості у проекції на художній феномен співачки* пропонує для розуміння артистичного феномену С. Крушельницької філософсько-психологічну категорію «життєтворчості», опираючи її на ряд теорій особистості, в яких поняття креативності, цілепокладання і вирішення екзистенційних проблем займають одну з центральних позицій. Розглядається філософсько-психологічне обґрунтування процесів, які сучасні гуманісти окреслюють як «життєтворчість». Особлива увага звертається на концепції українських вчених, що акцентують у здійсненні «життєвого проекту» характерні особливості мислення: сміливість, гнучкість, вміння нестандартно мислити, знаходити нові алгоритми вирішення життєвих завдань, змінювати життєві ситуації або особистісні якості, передбачати можливий розвиток подій. Крім того, в більшості праць наголос робиться на світоглядних основах життєтворчості особистості, зокрема, розглядається весь спектр психологічних, соціальних, історичних та ментальних predisposicij людини як суб'єкта власної життєтворчості. Основною для висвітлення predisposicij життєтворчості обрано теорію самоактуалізованої особистості Абрагама Маслоу. Соломія Крушельницька може служити яскравим прикладом самоактуалізованої особистості не лише в своїй артистичній кар'єрі, але й в багатьох інших сферах – громадянсько-патріотичній, гендерній, педагогічній тощо. В аналізі основних засад поведінки і ставлення до себе і світу, притаманних видатній співачці, що розкриваються як в її власних висловлюваннях, так і в спостереженнях друзів та близьких, в оцінці її творчості відзначається втілення основних позицій, які американський психолог дефініює у самоактуалізованої особистості.

В підрозділі 1.2. *Визначення психотипу Соломії Крушельницької та його вплив на індивідуальну художню манеру* зазначається, що сутність її творчості неможливо збагнути, минаючи ряд сукупних властивостей, успадкованих генетично і набутих в процесі виховання, становлення і розвитку професійної кар'єри, в залежності від обставин часу і місця, в яких їй довелося виховуватись і здобувати свою позицію. З факторів, що сприяли творчому піднесенню співачки, виділено наступні: родинне оточення; мотивація занять співом і вибору життєвого шляху, незвичного в її середовищі; розмаїтість вокальних студій; соціокультурна атмосфера міст і країн, в яких вона формувалась.

Накреслено психологічний портрет С. Крушельницької, для чого були використані ряд теорій індивідуальної психології та психології творчості. Аналіз джерельних матеріалів дозволив стверджувати, що на її формування як артистки найбільше вплинула одна з фундаментальних рис характеру: цілеспрямованість, чітке уявлення про те, чого вона прагне, як цього повинна

досягати. Такий тип особистості окреслюємо як «синдром Бетовена», потребу у творчому самовираженні настільки сильну, що вона перемагає всі об'єктивні перешкоди, навіть такі, що вимагають надзусиль. Для свого утворення у найталановитіших індивідів він потребує наступних елементів психограми: *Самопосвяти*, аж до радикальної зміни традиційної постави, яку передбачає виховання і суспільне оточення; *Самоорганізації*, як наслідку неустанної концентрації на своїй меті, максималізму; *Самоконтролю і самокритичності*, необхідні для досягнення найвищого рівня в обраній «сродній праці». Крім того, пояснюється комплекс її особистості на рівні ratio, у досконалому поєднанні інтелекту й інтелігентності, завдяки чому С. Крушельницька була однією з нечисленних світових співачок з універсальним амплуа. Розглядаються її етичні, моральні засади, які залишались незмінними протягом всього життя. У підсумку співачка окреслюється як мисткиня «аполонічного типу» за Ф. Ніцше.

Підрозділ 1. 3. *Утвердження суспільно-естетичного світогляду співачки в світлі теорії гендеру* торкається проблеми, що відносно нещодавно увійшла в дослідження музичного мистецтва. Стверджується, що найважчий бар'єр, який довелося здолати Соломії Крушельницькій, це обмеження, накинута їй статі жорсткими обставинами місця (галицьке священиче середовище) і часу (останніх десятиріч XIX ст.). Співачка і в цьому аспекті зробила важливий крок у становленні нового суспільства, оскільки не лише багатограним, найвищого рівня мистецтвом спростовувала тогочасне принизливе ставлення до жінок, але й у манері спілкування з видатними чоловіками, які були адресатами її листів і співрозмовниками, демонструє незалежність мислення, ведення діалогу «на рівних», прекрасну орієнтацію у багатьох царинах – від філософії до політики, причому в кожній з цих царин вона не вагається відстоювати власну думку. Проаналізовуючи сучасні наукові праці англійських вчених А.Мура та Д.Джейсі робимо висновки, що С.Крушельницькій був притаманний амбівертний, амбівалентний психотип, який врівноважував чоловічі і жіночі риси особистості, типу мислення, здатності до узагальнень, аналітичної діяльності та вирішення широких стратегічних завдань. Її кар'єра підтверджує цільність і плідність жіночого руху в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. і показує важливість мети, якій служить мистецька і громадсько-просвітницька діяльність Соломії Крушельницької. Співачка репрезентує не лише прорив української професійної музичної культури в європейський мистецький простір, але й одна з перших утверджує національно окреслений шлях жінки, що досягнула вершини світового масштабу.

РОЗДІЛ 2 Соціоісторичні обставини формування творчої особистості Соломії Крушельницької містить два підрозділи.

В підрозділі 2.1. *Синтез засад львівської, італійської та німецької школи вокалу в манері співу Соломії Крушельницької* простежується шлях професійного становлення співачки, особливості вокальних шкіл, у

представників яких вона навчалась. Фундаментальна освіта, яку С. Крушельницька отримала впродовж майже 20 років, починаючи від Тернопільської гімназії попри консерваторію Галицького музичного товариства у Львові у професора Валерія Висоцького, потім студії в Італії у Фаусти Креспі – і до опанування вагнерівською манерою співу у Відні у професора Йозефа Генсбахера, стала однією з головних передумов її блискучої музичної кар'єри. Від природи будучи наділеною швидше раціональним типом мислення, потужним інтелектом (що не випадково наголошувалось в психоемоційній характеристиці співачки), вона ніколи би не покладалась виключно на власні сили і талант, не довірилась би беззастережно інтуїції і спонтанним відчуттям у підготовці партій. Тому і школа в найширшому розумінні слова, не як один тільки напрямок і методична засада, а як найдокладніше, найретельніше переймання всього наявного і доступного їй професійного арсеналу, була для Соломії Крушельницької значно важливішим чинником її успіху, ніж для деяких співаків, в чийому складі характеру емоційно-інтуїтивний компонент займає провідне місце. Здатність навчитись, опанувати різні вокальні манери, засвоїти різні школи пояснює різнобічність і досконале володіння С. Крушельницькою якнайширшим репертуаром, національними школами й історичними стилями, знаними на початок ХХ ст. в оперному театрі, унікальний дар першовиконання модерної музики, природність переключення на камерний репертуар, тобто, вона максимально використала переваги, які дає справжня школа.

Підрозділ 2.2. *Національно-патріотична самосвідомість та її роль у духовних пріоритетах Соломії Крушельницької* висвітлює національний світогляд співачки, який сформувався під впливом кількох взаємодоповнюючих чинників: родинної атмосфери, близьких, інтелектуально-духовної еліти, з якою вона активно спілкувалась, спостереженнями над проявами національної ідентичності в культурі, освіті, суспільно-просвітницьких рухах тих країн, де їй довелось жити і виступати. Цей комплекс інспірував її погляди не лише на саму національну ідею як таку, але й на ті завдання, які вона вважала основними у реалізації цієї ідеї як «всередині», тобто у різних верствах самих українців, котрі не завжди здатні були перейти від слова до діла, так і «ззовні» - у репрезентації українського музичного доробку в світі.

Представлення національної музики як повновартісної невід'ємної частки європейського культурного простору стала однією з важливих складових її артистичного феномену. Головні критерії, яких вона при тому дотримувалась: високий художній рівень солоспівів українських авторів, різноманітність жанрів і тематики професійних і народних артефактів, подолання стереотипу сентиментального і дещо обмеженого в своїм консерватизмі образу українця – повністю відповідали тим вимогам і уявленням, які висловлювали щодо розвитку української культури зокрема і національного суспільства загалом найвизначніші його діячі. Міркування і відношення С. Крушельницької до тих завдань національної культури, які вона собі визначила з років юності,

відіграли істотну роль у професіоналізації музичного мистецтва у той переломний період і зберігають свою актуальність і в сучасному українському музичному житті.

Завойоване ціною величезної праці і самопосвяти місце на мистецькому Олімпі співачка використала не для отримання всіх можливих благ і почесей, а для здійснення великої місії, яку вона визначила ще в юності, і не відступила від неї протягом всього життя. Найширша географія виступів, спілкування з видатними особистостями, як українцями, так і представниками інших народів, допомогли їй виробити систему національних поглядів і переконань, вільну від провінціалізму і консервативності, від поверхового ура-патріотизму, натомість поставили в центр її інтересів професійний відбір артефактів, співвіднесення національного художнього доробку зі світовою культурою.

РОЗДІЛ 3 Комунікативні характеристики творчої діяльності співачки містить два підрозділи.

У підрозділі 3.1. *Індивідуальна специфіка художньої емпатії* вказано, що в цілості художньо-артистичного феномену співачки неможливо поминути її індивідуального прояву емпатії як одного з фундаментальних психологічних принципів, необхідних для артистичної діяльності. Пропонується власна дефініція її проявів в діяльності оперного співака, що дозволяє визначити індивідуальну структуру емпатії у виконавській творчості С. Крушельницької.

Перша сфера – це емпатія щодо ролі, в яку повинен вжитись-вспіватись оперний артист, щоби передати її сутність слухачам. Пропонується три типи емпатії у цій сфері: емпатія поширюється передусім на всю амплітуду почуттів героя, розвиток і зміну емоційних станів, завдяки чому виконавець немовби «заражає» слухачів емоціями свого персонажа, перепущеними крізь призму власних почуттів; емпатія торкається передусім вчинків і дій героя, його поведінки в різних ситуаціях, ключовим елементом є спів-дія. Співак захоплює слухачів драматичною напруженістю, активною зміною ситуацій, представляючи свого героя щоразу в новій іпостасі, завдяки чому тримає публіку в напрузі протягом всього твору; ще інший вимір емпатії демонструє аналітичне проникнення в психологію героя, повноту уявлення про образ, починаючи від точного відтворення його національного, історичного, соціального типу, до індивідуальної психологічної сутності, мотивації вчинків. В цьому випадку ключовий елемент емпатії – розуміння. У С. Крушельницької відзначаємо третій тип емпатії як притаманний її художньому типу.

Інша сфера емпатії артиста-співака пов'язана з його здатністю співпереживати – розуміти партнерів по сцені, творити з ними гармонійний ансамбль, художню цілісність. Крушельницька у відносинах з партнерами, як і з диригентами, дотримувалась стислої субординації і дисципліни, а разом з тим вміла створити відчуття дружньої підтримки, єдності, порозуміння, що й складало основу емпатії художнього колективу.

Остання сфера емпатії, про яку йдеться в зв'язку з індивідуальним типом С. Крушельницької, це її співпраця концертмейстерами, здатність створити гармонійний ансамбль у камерному виконавстві.

Матеріал, представлений у підрозділі 3.2. *Розвиток творчо-педагогічних принципів С. Крушельницької в контексті вокальної педагогіки* дає підстави стверджувати, що С. Крушельницька зробила вагомий внесок у розвиток української вокальної педагогіки, вихованці співачки з успіхом пропагували національне вокальне мистецтво у світі, виступали на оперних сценах, на концертних естрадах та займались активною педагогічною діяльністю.

Незважаючи на нетривалу педагогічну працю Соломії Крушельницької, маємо свідчення її учнів, та методичну працю Одарки Бандрівської. На цій документальній основі опосередковано реконструюється система поглядів великої артистки на сутність і шляхи опанування вокальним мистецтвом, форми досягнення майстерності в цій царині, розкривається раціонально-дидактичний сегмент. Видалося доречним зіставити основні постулати педагогіки видатних співаків (Ф. Ламперті називає їх «порадами», В. Висоцький – «заповідями») з рекомендаціями Крушельницької. Хоча в деталях і формулюваннях вони й відрізняються, за своєю суттю містять так багато спільного, що можна помітити фундаментальну основу і науки співу, і артистичної діяльності. Методи роботи Крушельницької-педагога з вокалістами-початківцями становлять великий інтерес для сучасної вокальної педагогіки, їх застосування позитивно впливатиме на подальший розвиток не лише вокальних умінь, але й на становлення артистизму, проникнення у стиль виконуваних творів оперних та камерних співаків.

У **Висновках** підводяться підсумки дослідження життєтворчості Соломії Крушельницької. Осмислена багатогранна творча діяльність, висвітлена в розмаїтих ракурсах, що доповнюють одне одного: історичному, соціологічному, гендерному, психологічному, дидактичному, національно-ментальному – постає у поданій дисертації у багатогранності й цілісності художньо-артистичного феномену. Її унікальний виконавсько-сценічний доробок, як і об'ємний камерно-вокальний репертуар, національна громадянська позиція і педагогічна діяльність останніх років дозволяють констатувати певні ознаки ренесансного типу особистості співачки. Такий тип часто зустрічається серед української творчої, наукової, суспільно-політичної еліти різних епох, особливо ж актуалізується наприкінці XIX – в першій третині XX ст., оскільки вкрай несприятливі соціоісторичні умови розвитку країни змушували доволі нечисленний прошарок національної еліти пасіонарно присвячуватись кільком напрямам діяльності, що навіть не завжди лежали в одній площині. Приклади Тараса Шевченка і Миколи Лисенка, Гната Хоткевича і Анатолія Вахнянина, Володимира Винниченка і Святослава Гординського, як і інших представників української інтелігенції дають найкраще підтвердження цій гіпотезі.

Особливість прояву рис ренесансної особистості у життєтворчості Соломії Крушельницької полягає ще й у тому, що вона була однією з перших українських жінок, котрі природно поєднали не так різні напрями діяльності, як найрозмаїтші форми однієї професії. Якщо щодо виявлення творчого потенціалу українських жінок у той історичний період можна констатувати доволі значний прогрес у порівнянні з попередніми епохами, то за потужністю й різносторонністю прояву творчої особистості, сумірних з Крушельницькою, не так вже й багато. В тому сенсі артистичну багатоманітність співачки можна порівняти з літературною всеосяжністю інтересів Лесі Українки чи з акторською довершеністю в різних амплуа Марії Заньковецької.

Специфіка української версії емансипації з її альтруїстичним вектором, тобто іншим, аніж «виробничо-суспільний», політичний західноєвропейський стереотип у жіночому русі, теж знайшла своє відображення в діяльності Соломії Крушельницької. Поруч з індивідуально-психологічною мотивацією ця позиція зумовила її активне прагнення до всебічного духовного й інтелектуального розвитку, відсунула на другий план суто матеріальні стимули. Постійна наполеглива робота над собою, самокритичність і невтомний пошук нових вокально-сценічних прийомів дозволяли видатній артистці осягати весь світовий оперний репертуар, долаючи вузькі рамки визначеного амплуа. Разом з тим образ нової української жінки, який сформувався у суспільній свідомості, принаймні в тій частині соціуму, яка була здатна відмовитись від консервативних стереотипів, знайшов своє досконале вираження в національно-патріотичній поставі Соломії Крушельницької. Те, як вона мислила своє вище призначення, сенс творчої діяльності, яка послідовно репрезентувала українську народну й професійну пісню на різних світових сценах, підтверджує тезу багатьох істориків та культурологів про переломний етап національної історії на зламі XIX – XX ст. і суттєву роль жінки у активізації суспільного життя.

В дисертації вперше на основі наявних документальних джерел, спогадів близьких і колег по фаху зроблено спробу реконструкції творчого процесу співачки, простежено його етапи і складові, умови і вимоги, які вона сама собі висувала, засади, які отримала, опановуючи різні школи оперного співу, і принципи, яких дотримувалась у роботі над кожною роллю, над кожним камерним твором до кінця життя. Для повнішого й аргументованішого представлення творчо-виконавського феномену Соломії Крушельницької був побудований психологічний портрет артистки, відповідно підкріплений наявними фактичними й документальними джерелами. Для нього залучались апробовані в аналізі психоемоційних та інтелектуальних механізмів діяльності креативних індивідів теорії психології особистості, серед них теорія життєтворчості українських філософів, теорія креативної особистості Абрагама Маслоу, теорія інтелекту Говарда Гарднера, теорія стадіальної еволюції творчої особистості Льва Виготського, теорія самотрансценденції та

самовідсторонення Віктора Франкла і деякі інші. Вони допомагають збагнути сутність артистичного феномену С. Крушельницької не тільки і не стільки «ззовні», тобто за відгуками рецензентів, критиків, за спогадами аматорів оперного мистецтва etc., але й «зсередини», тобто пояснюючи ці вражаючі художні результати комплексом особистісних рис співачки, її психограмою. Такий підхід допомагає уникнути поверхової суб'єктивності, якою грішить популярна та художня література і підводить об'єктивнішу наукову базу вивчення індивідуальної специфіки мистецтва Крушельницької (оскільки абсолютної об'єктивності творчої діяльності – чи композиторської, чи інтерпретаторської – досягнути неможливо через її істотний феноменологічний компонент).

Дослідження її власних засад інтерпретації – головно оперної, та почасти камерно-вокальної – природно доповнено розглядом дидактичних принципів, її підходів до навчання співу, що ґрунтуються на теоретичному фундаменті італійської школи. З цього огляду таким важливим видається порівняльний аналіз «Мистецтва співу» Франческо Ламперті, італійського педагога, чия система лягла в основу педагогічного методу як Валерія Висоцького, так і міланської школи, гіпотетично, її не могла поминути і Фауста Креспі, а отже вчителі Крушельницької – і її власних міркувань, що були зафіксовані учнями, а найбільш докладно представлені в методичних працях племінниці Соломії Крушельницької, учениці і послідовниці Одарки Бандрівської. Таким чином, зрозумілим стає безперервна лінія, яка прокладається від рекомендацій Франческо Ламперті – до «Десяти заповідей для молодого співака» Валерія Висоцького – і до правил, які записані в процесі викладання співу Соломії Крушельницької її учнями. Студії підручника Ламперті дозволяють усвідомити найважливішу гуманістичну сутність як навчання співу, так і творчості оперного співака. За «заповідями співака», постульованими Ламперті – Висоцьким – Крушельницькою (а також й іншими учнями Висоцького, наприклад, Олександром Мишугою чи Модестом Менцінським), не лише суто професійні вимоги до вокальної техніки, культури звуку, гігієни голосу та ін., але й етичні закони артистичної діяльності, такі як правдивість, чесність по відношенню до своїх обов'язків, вимогливість до себе і колег, відданість гуманістичним ідеалам мистецтва, застереження супроти зіркової хвороби, заздрості, погоні за дешевою славою, рівною мірою належать до фундаментальних завдань науки оперного співу.

З цієї позиції спадщина Соломії Крушельницької видається вельми повчальною і за своєю суто професійною досконалістю, і багатством художніх образів, створених нею на оперній сцені та в концертному репертуарі, і в національній поставі, і загалом у всій її життєтворчості.

В дисертації постулюється та деталізується єдність і абсолютна рівновага всіх складових, що сприяли втіленню «життєвого проекту» С. Крушельницької:

- специфічно музичних (голос унікальної природної краси, прекрасний слух, музична пам'ять, музикальність тощо);

- індивідуальних психологічних та фізичних (зовнішня врода, постава, сценічність, здатність до емпатії, інтелект й інтелігентність, самоорганізованість, вимогливість до себе, пасіонарність, здібність до мов та ін.);

- об'єктивних соціоісторичних (період кульмінаційного піднесення жанру опери й переродження його в музичну драму; найвища увага до співаків нового типу – не просто прекрасних вокалістів з вишколеними голосами, а артистів-інтелектуалів, здатних збагнути і передати зміст модерних стильових напрямів і тенденцій, втілених в опері; географічне поширення жанру опери, побудова нових оперних театрів Новому Світі, нп. Метрополітен-Опера в Нью-Йорку; піднесення національного українського руху в Галичині; початок процесу емансипації жінок, що приводить до можливості їх творчої самореалізації та ін.).

Всі елементи цілісної картини життєтворчості співачки, потенціальні можливості, які вона використала, дозволяють пояснити її художній феномен як максимально креативну реалізацію індивідуального екзистенційного сценарію. В зв'язку з цим формулюється один з основних висновків поданої дисертації: поява в українському культурному середовищі співачки такого рівня, що успішно конкурувала на світових сценах з представниками інших національних шкіл, які мали значно кращі умови вже на старті, стала можливою лише завдяки гармонійному співпадінню всіх названих суб'єктивних та об'єктивних рівнів.

Комплексний підхід до розгляду виконавської творчості як до феномену життєтворчості допомагає не тільки виявити внутрішні імпульси, психоемоційні стимули, естетичні пріоритети музиканта, цілі, ним поставлені, прояви індивідуальної креативності – але й показати взаємодію названої творчості з культурним середовищем епохи, нації, регіону, соціальних верств, на які вона спрямована. Подана дисертація мислилась в цьому сенсі як спроба здійснити на науково обґрунтованому рівні узагальнення та інтерпретацію значного компендіуму інформації, присвяченої С. Крушельницькій, а також пояснення її виняткової популярності в сучасній культурній свідомості – заснування музеїв, встановлення пам'ятників, проведення фестивалів, урочисте святкування ювілеїв, тобто актуалізацію її образу в духовному просторі. Адаже за частотою згадок і присутністю як «культурно-інформаційного приводу» в медіа постать Соломії Крушельницької знаходиться на одному з перших місць серед музикантів-виконавців минулого. Тим пояснюється потреба синтетичного представлення усієї її життєтворчості як необхідного продовження всього об'єму емпіричних матеріалів, їй присвячених. Сучасний рівень розвитку гуманістичної науки, в тому числі такого її сегменту, як інтерпретологія, дозволяє представити новий цілісний погляд на спадщину великої артистки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Комаревич І. Камерно-вокальний репертуар Соломії Крушельницької в культурному контексті свого часу / Іванна Комаревич // Камерно-вокальна творчість в історичній ретроспективі. Серія: Виконав. мист-во: зб. ст. - Львів: ТеРус, 2013. – С. 143-148. (Наук. зб. ЛНМА ім.М.В. Лисенка. Вип. - 27).
2. Комаревич І. Проблема художньо-звукової та виконавської реалізації вокального твору в педагогічній практиці С. Крушельницької / Іванна Комаревич // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. - Івано-Франківськ, 2012. - Вип. 24-25. - С. 376-379.
3. Комаревич І. Психотип Соломії Крушельницької та його вплив на індивідуальну художню манеру / Іванна Комаревич // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб. наук. пр. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету . - Т. I. - Рівне, 2013. - Вип. 19. – С. 172-178.
4. Комаревич І. Художньо-громадська позиція Соломії Крушельницької в останні роки життя / Іванна Комаревич // Музикознавчі студії Інституту мистецтв Волинського Національного університету ім. Лесі Українки та Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського: зб. наук. праць. – Луцьк, 2010. - Вип. 6. - С. 104-110.
5. Комаревич І. Утвердження естетичного світогляду Соломії Крушельницької в світлі теорії гендеру / Іванна Комаревич // Українська музична культура на сучасному етапі: трансформація традиційних і академічних форм: зб. матеріалів // ДВНЗ Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Інститут мистецтв. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2013. – С. 249 – 253.
6. Komarewycz I. Z tajemnic warsztatu śpiewaczki operowej (Salomea Kruszelnicka o przygotowaniu partii operowych) / Iwanna Komarewycz // Musica Galiciana: Kultura muzyczna Galicji w kontekście stosunków polsko-ukraińskich / [pod redakcją naukową Grzegorza Oliwy]. – Rzeszów, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego: 2014. – Tom XIV. – S. 191 -197.

АНОТАЦІЯ

Комаревич І. Л. Психологічні та соціоісторичні компоненти музично-сценічної життєтворчості Соломії Крушельницької – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – музичне мистецтво. - Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка. – Львів, 2016.

Дисертація присвячена вивченню індивідуально-психологічних та соціоісторичних компонентів художнього феномену видатної української співачки кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Соломії Крушельницької. Її багатогранна творча діяльність висвітлена в розмаїтих ракурсах, що доповнюють одне одного: історичному, соціологічному, гендерному,

психологічному, дидактичному, національно-ментальному. На основі документальних джерел, спогадів близьких і колег по фаху здійснено реконструкцію творчого процесу співачки, простежено його етапи і складові, умови і вимоги, які вона сама собі висувала, засади, які отримала, опановуючи різні школи оперного співу, і принципи, яких дотримувалась у роботі над кожною роллю чи камерним твором. Постулюється та деталізується єдність і абсолютна рівновага всіх складових, що сприяли успішному втіленню «життєвого проекту» С. Крушельницької: специфічно музичних вроджених здібностей, індивідуальних психологічних рис та фізичних предиспозицій, об'єктивних соціоісторичних умов становлення і протікання її творчої діяльності. Робиться висновок про те, що всі елементи цілісної картини життєтворчості співачки, потенціальні можливості, які вона використала, дозволяють пояснити її художній феномен як максимально креативну реалізацію індивідуального екзистенційного сценарію.

Ключові слова: Соломія Крушельницька, життєтворчість, самоактуалізація, гендерний підхід, національна музична культура, оперний театр.

АННОТАЦІЯ

Комаревич І. Л. Психологические и социоисторические компоненты музыкально-сценического жизнетворчества Соломии Крушельницкой – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.03 – музыкальное искусство. - Львовская национальная музыкальная академия имени М. В. Лысенко. – Львов, 2016.

Диссертация посвящена изучению индивидуально-психологических и социоисторических компонентов художественного феномена выдающейся украинской певицы конца XIX – первой половины XX ст. Соломии Крушельницкой. Ее многогранная творческая деятельность освещается в взаимодополняющих разнообразных ракурсах: историческом, социологическом, гендерном, психологическом, дидактическом, национально-ментальном. На основе документальных источников, воспоминаний близких и коллег осуществлена реконструкция творческого процесса певицы. Прослежены этапы формирования, требования, которые певица перед собой ставила, принципы вокального мастерства, полученные в различных школах оперного пения, и воплощаемые в различных оперных ролях и камерно-вокальном творчестве.

Очерчен психологический портрет С.Крушельницкой, для которого использован ряд теорий индивидуальной психологии и психологии творчества. Анализ документальных материалов убеждает, что на ее формирование как артистки прежде всего оказала влияние одна из фундаментальных черт характера: целенаправленность, четкое представление о том, к чему стремиться,

как этого достигнуть. В гендерном аспекте изучения деятельности Крушельницкой установлено, что певица репрезентирует прорыв украинской профессиональной музыкальной культуры в европейское художественное пространство, одна из первых утверждает национально очерченный путь женщины, достигнувшей мирового уровня. Представление национальной музыки как полноценной неотъемлемой части европейского культурного пространства стала одной из составляющих ее артистического феномена.

В русле коммуникативных характеристик артистки определена индивидуальная структура эмпатии в исполнительском творчестве С. Крушельницкой, предлагается собственная дефиниция ее проявлений в деятельности оперного певца. Утверждается, что С. Крушельницкая сделала существенный вклад в развитие вокальной педагогики, воспитанники певицы пропагировали украинское вокальное искусство в мире, выступали на оперных сценах, концертных эстрадах, занимались педагогической деятельностью.

Постулируется и детализируется единство и абсолютное равновесие всех составляющих, содействующих успешному воплощению «жизненного проекта» С. Крушельницкой: специфически музыкальных врожденных способностей, индивидуальных психологических характеристик и физических predispositions, объективных социоисторических условий становления и протекания ее творческой деятельности. Сделано заключение о том, что все элементы целостной картины жизнетворчества певицы, потенциальные возможности, которые она использовала, позволяют объяснить ее художественный феномен как креативную реализацию индивидуального экзистенциального сценария.

Ключевые слова: Соломия Крушельницкая, жизнетворчество, самоактуализация, гендерный подход, национальная музыкальная культура, оперный театр.

ANNOTATION

I.L. Komarevych. Psychological and sociohistorical components of musical and scenic creative life of Solomiia Krushelnytska. - Manuscript.

Thesis for a Candidate's degree in Art Criticism in specialty 17.00.03 – Music Art. - The Mykola Lysenko Lviv National Music Academy. – Lviv, 2016.

The thesis is dedicated to the issue of individually-psychological and sociohistorical components of artistic phenomenon of Solomiia Krushelnytska, a prominent Ukrainian singer of the end of XIX – the first half of XX century. Her diverse creative work is highlighted from a variety of angles supplementing each other, in particular, historical, sociological, gender, psychological, didactic, national and mental ones. On the basis of documentary sources and memories of near and colleagues, creative process reconstruction of the singer was done, its phases and elements, conditions and demands the singer put for herself, bases the singer received as a result of mastering different opera singing schools and principles she adhered to when working on each role or chamber work were traced. Unity and absolute

equilibrium of all components favouring successful embodiment of a “life project” of Solomiia Krushelnytska, in particular, specifically musical innate skills, individual psychological features and physical predispositions, objective sociohistorical conditions of her creative activity formation and passing are postulated and elaborated. The conclusion is that all the elements of a coherent picture of creative life of the singer, potential opportunities that she used allow explaining her artistic phenomenon as a maximally creative realization of an individual existential scenario.

Key words: Solomiia Krushelnytska, creative life, self-actualization, gender approach, national music culture, opera house.

Підписано до друку 27.03.2016 р.
Гарнітура Times New Roman. Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 5,1. Зам. № 286
Наклад 100 примірників

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.

Друк ПП "ПОСВІТ"
Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна
тел. факс (03244) 2-23-35, тел.: 3-38-50, 2-23-76.
E-mail: posvitdruk@gmail.com